

Ulu Öndərin 31 iyul 2002-ci il tarixli fərmanının müstəqillik salnaməsindəki yeri

Dövlət sərhədlərinin toxunulmazlığı ölkənin təhlükəsizliyinin və ərazi bütövüyünün başlıca təminatçıdır. Azərbaycan tarixində dövlətçiliyin formalasması ilə sərhəd mühafizə sisteminin inkişafı paralel və ayrılmaz proses olmuşdur. Bu uzun yolda Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sərhəd Xidmətinin (DSX) təsis edilməsi müasir dövlət quruculuğu salnamasında müstəsna əhəmiyyətə malik strateji addımdır. Ümummülli Lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu milli təhlükəsizlik konsepsiyasının mənətiqi nəticəsi olaraq 2002-ci il iyulun 31-də imzalanmış tarixi Fərmanla Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Sərhəd Qoşunları İdarəsinin əsasında Dövlət Sərhəd Xidmətinin yaradılması sərhəd mühafizəsi işinin keyfiyyətcə yeni mərhələyə yüksəldilərək, statusunun mərkəzi icra hakimiyəti orqanı səviyyasına qaldırılmasına səbəb oldu. Bu, müstəqil Azərbaycanın milli maraqları qorumaq əzmini və dövlətçilik təfəkkürünün yetkinliyini nümayiş etdirən tarixi qərar idi. Bu addım sərhəd təhlükəsizliyi məsələlərinin birbaşa dövlət başçısının diqqət mərkəzində saxlanılmasını, əvvəl qəbuletmə mexanizminin yaradılmasını və sərhəd mühafizə sisteminin müasir təhdidlərə adekvat cavab verə biləcək şəkildə modernləşdirilməsini təmin etdi.

Azərbaycanın sərhəd mühafizə tarixinin kökləri qədim dövrlərə gedib çıxsa da, müasir anlamda ilk təsisatlanma XX əsrin əvvəllerinə, Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrünə təsadüf edir. 1918-ci il mayın 28-də müstəqilliyi elan edən hökumət dövlət quruculuğunu digər mühüm sahələri ilə yanaşı, sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi və qorunması məsələsini də prioritet vəzifə kimi qarşıya qoymuşdu. Dövlətin ərazi bütövüyünü təmin etmək, xarici müdaxilələrin qarşısını almaq və iqtisadi suverenliyi qorumaq məqsədilə sərhəd mühafizə və gömrük strukturlarının yaradıldı. 1919-cu il avqustun 18-de parlament tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının gömrük baxımdan sərhəd mühafizəsinin təsis edilməsi haqqında" qanunun qəbul edilməsi milli sərhəd mühafizə sisteminin hüquqi əsaslarının yaradılması istiqamətində atılmış mühüm addım oldu. Qanuna əsasən, Hərbi Nazirliyin tərkibində sərhəd qoşunları dəstələrinin formalasdırılması nəzərdə tutuldu. Lakin mürəkkəb hərbi-siyasi şərait, qonşu dövlətlərlə sərhədlərin tam müəyyənləşdirilməməsi və daimi xarici təhdidlər prosesin tam gücü ilə həyata keçirilməsinə imkan vermədi. Buna baxmayaraq, cənub sərhədlərində asayışın təminini və qacaq-malçılıqla mübarizə sahəsində görülən işlər gənc dövlətin sərhəd toxunulmazlığına verdiyi önəmi göstərirdi. Xəzər dənizində milli donanmanın yaradılması cəhdidə Cümhuriyyətin su sərhədlərini qorumaq əzminin təzahürü idi. Lakin 1920-ci ilin aprelində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu milli sərhəd mühafizə sisteminin qurulması prosesini yarımcıq qoydu.

Sovet hakimiyətinin qurulması ilə Azə-

edərkən mövcud hərbi-texniki infrastruktur yararsız hala salmışdır. Şimal və qərbi istiqamətlərində isə sovet dövründə heç bir sərhəd infrastruktur mövcud deyildi. Yeni yaradılan sərhəd məntəqələri çadırlarda, vagonlarda və ya uyğunlaşdırılmış binalarda yerləşirdi. Sərhədlərin lazımı səviyyədə qorunmaması ölkəni transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığın, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin, silah-sursat qaçaqmalçılığının və qeyri-qanuni mqrasiyanın hədəfinə çevirmişdi. Ermənistan tərəfindən ərazi-lərin işgali nəticəsində İran İslam Respublikası ilə dövlət sərhədinin 132 kilometrlik hissəsinə nəzarət tamamilə itirilmişdi. Büttün bu amillər ölkənin milli təhlükəsizliyi üçün ciddi təhlükələr yaradırdı. 1992-ci ilin iyun ayında milli sərhəd qoşunlarının ilk eşgerləri şimal sərhədlərinin mühafizəsinə başlasalar da, peşəkar kadr çatışmazlığı, maddi-texniki təminatın zəifliyi və vahid idarəetmə sisteminin olmaması səbəbindən sərhəd mühafizəsi istenilən səviyyədə təşkil edilməmişdi. Bu dövrde Sərhəd Qoşunları Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin tərkibində fealiyyət göstərən idarə statusunda idi ki, bu da qurumun səlahiyyətlərini və imkanlarını məhdudlaşdırırdı.

1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə həkimiyətə qayıdan Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu siyasetinin mərkəzində ordu quruculuğu və milli təhlükəsizliyin təminatı dayanırdı. Ümummülli Lider qeyd edirdi ki, dövlətin suverenliyi onun sərhədlərinin etibarlı mühafizəsindən başlayır. Onun "İstənilən ölkənin təhlükəsizliyi onun sərhədlərinin təhlükəsizliyi ilə təmin olunur" və "Sərhədlər nə qədər etibarlı qorunarsa, o qədər də vətəndaşlarımız sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşayacaqdır" kəlamları, sərhəd

həyata keçirilməsinə imkan yaradırdı.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilen məqsədyönlü siyaset nəticəsində DSX regionun ən müasir və qüdrətli hərbi qurumuna çevrilmişdir. Bu inkişaf prosesi bir neçə əsas istiqaməti əhatə edir.

İlk növbədə, maddi-texniki bazanın tamaṁlı yenilənməsi və möhkəmləndirilməsi işi həyata keçirildi. Sovet dövründə qalma köhnəlmış infrastrukturun yerinə, ən müasir tələblərə cavab verən sərhəd zastavaları, komendantlıqlar və hərbi hissə kompleksləri inşa edildi. Sərhədlər yeni nəsil müşahidə, radiolokasiya sistemləri, mühəndis-istehkam qurğuları və yüksək texnologiyalı avadanlıqlarla təchiz olundu. Dəniz sərhədlərinin etibarlı mühafizəsini təmin etmək məqsədilə Prezident İlham Əliyevin 2005-ci il 18 fevral tarixli Sərəncamı ilə DSX-nin Sahil Mühafizəsi yaradıldı. Qısa müddət ərzində Sahil Mühafizəsi üçün regionda analoqu olmayan yeni hərbi baza istifadəyə verildi və donanma müasir, yüksək sürətli gözətçi gəmiləri və katerlərlə təchiz edildi. Bunu yanaşı, DSX-nin tərkibində Hərbi Aviasiya Dəstəsi formalasdırıldı ki, bu da sərhədlərə havadan nəzarət etmək və mobil əməliyyatlar keçirmək imkanlarını dəfələrlə artırdı. Xüsusi təyinatlı əməliyyatların keçirilməsi, terrorla mübarizə və yüksək riskli vəzifələrin icrası üçün "yaşıl beretlilər" kimi tanınan Əvvəl Hərəkət Qüvvələri yaradıldı.

44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin, o cümlədən Dövlət Sərhəd Xidmətinin qüdrətini və yüksək döyüş hazırlığını bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Müharibənin ilk günlərindən etibarən DSX-nin hərbi qulluqçuları digər qoşun növləri ilə ciyin-ciyin döyüş əməliyyatlarında fəal iştirak etdilər. Sərhədçilər xüsusile cəbhənin cənub istiqamətində, uzun illər işğal altında olan İranla sərhəd zolağının azad edilməsində misilsiz qəhrəmanlıqlar göstərdilər. Füzuli, Cəbrayıllı, Zəngilan və Qubadlı rayonları ərazisində gedən döyüşlərdə DSX-nin xüsusi təyinatlıları düşmənin müqavimətini qıraraq sürətə Araz çayı boyunca irəliləyir və tarixi dövlət sərhədini bərpa edirdilər. Cəbrayıllı şəhərinin, Hadrut qəsəbəsinin və yüzlərlə kəndin azad olmasında sərhədçilərin müstəsna xidmetləri oldu. Xudafərin körpüsü üzərində Azərbaycan bayrağının ucaldılması anı, müharibənin ən simvolik və qururverici məqamlarından idi. Vətən müharibəsi zamanı DSX-nin aviasiya qüvvələri də düşmən hədəflərinin məhv edilməsində, qoşunlara hava dəstəyinin göstərilməsində mühüm rol oynadı. Müharibə dövründə Dövlət Sərhəd Xidməti 47 şəhid verdi, 197 hərbi qulluqçusu isə yaralandı. Onların qəhrəmanlığı dövlət tərəfində yüksək qiymətləndirildi, onlarla sərhədçi müxtəlif orden və medallarla, o cümlədən "Vətən Mühəribəsi Qəhrəmanı" fəxri adı ilə təltif edildi. Zəfərdən sonra DSX-nin üzərində məsuliyyətli vəzifələr düşdü. Azad edilmiş ərazilərdə, xüsusilə Ermənistanla sərhəddə yeni sərhəd zastavalarının qurulması, sərhəd infrastrukturunun yaradılması və sərhədlərin delimitasiya-demarkasiya prosesi başa çatana qədər etibarlı mühafizəsinin təşkili kimi mühüm tapşırıqlar uğurla həyata keçirilir.

Ümummülli Lider Heydər Əliyevin müdrik və uzaqqorən qərarı ilə Dövlət Sərhəd Xidmətinin yaradılması Azərbaycanın müstəqillik tarixinin ən mühüm səhifələrindən biridir. Bu tarixi addım sərhəd mühafizə sistemi sovet dövrünün köhnəlmış idarəçilik prinsiplərindən xilas edərək, onu müasir, yüksək döyüş qabiliyyətli və milli məraqların keşiyində ayıq-sayıq dayanan quruma çevirdi. Heydər Əliyevin banisi olduğunu milli sərhəd strategiyası Silahlı Qüvvələrin Müzəffər Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilir.

Yusif ŞƏRİFZADƏ,
"Respublika".

baycan sərhədlərinin mühafizəsi tamamilə fərqli xarakter aldı. Ölkənin İran və Türkiye ilə cənub sərhədləri SSRİ-nin ümumi dövlət sərhədlərinin tərkib hissəsinə çevrildi və onların mühafizəsi SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin tabeliyində olan sərhəd qoşunlarına həvələ edildi. Bu dövrde Azərbaycan faktiki olaraq sərhəd siyasetinin formalasdırılması və həyata keçirilməsi prosesindən tamamilə kənarda qalmışdı. Sərhəd mühafizəsinin idarəetməsi, kadr siyaseti və strateji məqsədlər tam şəkildə Moskva tərəfindən müəyyənləşdirildi. Sərhəd qoşunlarının zabit heyətinin komplektləşdirilməsində yerli kadrلara, azərbaycanlılara etimad göstərilmirdi və onların sayı olduqca az idi. Belə vəziyyət milli hərbi kadr potensialının, xüsusilə də sərhədçi peşəkarlarının formalasmasına ciddi əngel törədirdi.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1970-ci illərdə vəziyyətin dəyişdirilməsi istiqamətində məqsədyönlü addımlar atıldı, azərbaycanlı gənclərin hərbi məktəblərə, o cümlədən sərhəd qoşunları üzrə ixtisaslaşmış ali təhsil müəssisələrinə göndərilməsi işi sistemli xarakter aldı. 1971-ci ildə Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi liseyin yaradılması milli hərbi kadrların hazırlanmasında, gələcəkdə müstəqil Azərbaycanın silahlı qüvvələrinin, həmçinin sərhəd qoşunlarının formalasmasında müstəsna rol oynadı. Heydər Əliyevin uzaqqorən siyaseti müstəqillik illərində milli sərhəd mühafizə sisteminin qurulması üçün zəruri olan kadr potensialının təməlini qoydu.

1991-ci ildə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdiğindən sonra qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biri sərhəd mühafizə orqanlarının yaradılması idi. Müstəqilliyyin ilk illeri olduqca çətin şəraitdə keçirdi. Bir tərəfdən Qarabağ mühəribəsi, digər tərəfdən ölkə daxilindəki siyasi qeyri-sabitlik və iqtisadi böhran dövlət quruculuğu prosesinə ciddi maneələr töredirdi. Bu dövrde Azərbaycanın sərhədləri faktiki olaraq nəzarətsiz qalmışdı. Cənub sərhədlərini mühafizə edən Sovet sərhəd qoşunları 1993-cü ilin mart-aprel aylarında Azərbaycanı tərk